

«Νέα Αγορά» Ηράκλειας: οι σύνθετες κοινωνικές διαστάσεις ενός απλού χωρικού σχεδιασμού

Λίλα Θεοδωρίδου*

Αρχιτέκτων, Καθηγήτρια τμήματος Τοπογραφίας & Γεωπληροφορικής, Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος
theodoridou@ihu.gr

Ελευθέριος Παναγιωτόπουλος

Τοπογράφος-Μηχανικός, Λέκτορας Εφαρμογών τμήματος Τοπογραφίας & Γεωπληροφορικής, Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος
epanag@teicm.gr

Δημήτριος Μπούσιος

Τοπογράφος-Μηχανικός ΤΕ, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών του Δήμου Ηράκλειας
mpousios@gmail.com

(*) τηλ. 2321049289, mail: theodoridou@ihu.gr

Στη μνήμη της Κικής Καυκούλα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Με βάση αρχειακή έρευνα εμβαθύνουμε στις διαδικασίες επανασχεδιασμού της Ηράκλειας Σεργών κατά τον μεσοπόλεμο και ειδικότερα στη διανομή των οικοπέδων της «Νέας Αγοράς». Η επανα-συγκρότηση μιας κοινότητας ανθρώπων, των Τζουμαγιωτών, που απομακρύνθηκε βίαια από τον τόπο της το 1916, επιτελείται συμβολικά με την ανοικοδόμηση της κωμόπολής τους κατά τη δεκαετία του '30. Προηγείται η υπό κρατική αρωγή κατασκευή πολυάριθμων τυποποιημένων κατοικιών σε στοίχους ή μεμονωμένων και ακολουθεί η ρύθμιση της περιοχής της «Νέας Αγοράς» δημιουργώντας ένα ισχυρό ενδο-αστικό τοπίο. Όχι τυχαία, αν λάβουμε υπόψη μας ότι πριν την ολοσχερή καταστροφή της ήταν μια ακμαία εμπορική κωμόπολη. Η «Νέα Αγορά» αποτέλεσε το κέλυφος υποδοχής της εμπορικής δραστηριότητας, λειτουργώντας στο συλλογικό φαντασιακό ως πυκνωτής των προσδοκιών της συγκεκριμένης κοινότητας, ως δοχείο μνήμης και επιθυμιών. Δεν ήταν μια απλή παράθεση ορθογωνίων οικοπέδων, ήταν ένας χώρος με διακριτή/ισχυρή ταυτότητα, σχεδόν αναλλοίωτη μέχρι σήμερα.

Λέξεις κλειδιά: ενδο-αστικά τοπία, αστικός σχεδιασμός, επανασχεδιασμός, μεσοπόλεμος, αγορά, Ηράκλεια Σεργών

ABSTRACT: Based on archival research, we delve into the processes of redesign of Herakleia during the interwar period and in particular the distribution of the plots of the "New Market". The reorganization of a community of people, the "Djumagiotes", who were forcibly removed from their place in 1916 (WWI), is symbolically accomplished with a reconstruction project in the 1930s. It is preceded by the state-sponsored construction of numerous standard houses in semi detached or fully detached style, followed by the regulation of the area of the "New Market" creating a distinct intra-urban landscape. Not coincidentally, if we take into account that before its total destruction Djumagia was a prosperous commercial town. The "New Market" was not only a place for the local commercial activities; it was mainly a source of proud for the locals, a visible symbol of its re-birth in the 1930s. Not only a simple arrangement of rectangular plots, but a busy urban place with a strong identity, almost unchanged until today.

Key words: intra-urban landscape, urban design, redesign, inter war period, market place, Herakleia

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη διαφοροποιείται σε σχέση με προϋπάρχουσες μελέτες και έρευνες για τον οικισμό, οι οποίες εστιάζουν πρωτίστως στην ανοικοδόμηση των Βενιζελικών σπιτιών της Ηράκλειας και αναφέρονται περιληπτικά στη διανομή των οικοπέδων της «Νέας Αγοράς». Συμπληρώνει δηλαδή τις δημοσιεύσεις των Αν. Δημητρακόπουλου (1938), Γ. Τζεμαίλα (1973), Β. Καφταντζή (1973), Κ. Καυκούλα (2007, 2013) και Στ. Γκαλινίκη (επιμ.) (2016) εμβαθύνοντας στις διαδικασίες διανομής των οικοπέδων της «Νέας Αγοράς» το διάστημα 1930-1938 και οπτικοποιώντας σχετικό αρχειακό υλικό. Βασικό μεθοδολογικό εργαλείο είναι η αρχειακή έρευνα τεκμηρίων που περιέχονται στο αρχείο του Οικοδομικού Συνεταιρισμού «Αναγέννησις της Τζουμαγιάς», σε συνδυασμό με έρευνα πεδίου, επίγειες φωτογραφίες, διαγράμματα, δημοσιεύματα στον τύπο και μια εκτενή βιβλιογραφική επισκόπηση. Αναδεικνύονται έτσι οι προτεραιότητες που ετέθησαν κατά τη διανομή των οικοπέδων της «Νέας Αγοράς», καθώς και οι διαχειριστικές δυσκολίες που συνάντησε. Η σημερινή «Νέα Αγορά» αποτελεί μετεξέλιξη και επέκταση της αρχικής πρότασης de Jong-Hébrard (155 οικοπέδα) με κρίσιμη χρονολογία το έτος 1931, οπότε και φαίνεται να εκπονήθηκε το διάγραμμα «Παπαϊωάννου» (254 οικοπέδα). Ακολούθησαν πολυάριθμες κατατμήσεις των αρχικών οικοπέδων που αύξησαν τον αριθμό από 254 σε 313 οικοπέδα. Για να κατανοήσουμε τι και γιατί συνέβη, ας κάνουμε μια αναδρομή τόσο στην καταστροφή, όσο και στον επανασχεδιασμό του οικισμού.

II. Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΤΟΥΡΚΟ-ΚΡΑΤΙΑ

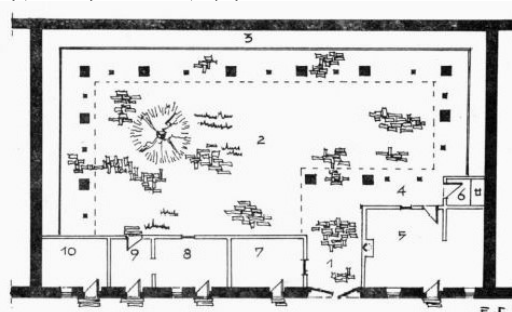
Η Τζουμαγιά ήταν ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αι. μια από τις πιο ακμαίες εμπορικές κωμοπόλεις της περιοχής. Θα μπορούσε να περιγραφεί συνοπτικά ως μια

βλάχικη εγκατάσταση εμποροβιοτεχνικού τύπου, ανάμεσα σε πολυάριθμα και δραστήρια χειμαδιά. Οι κάτοικοί της σχημάτιζαν πέντε διακριτές συνοικίες. Τα περίπου 1200 σπίτια των χριστιανών εκτείνονταν βορειοδυτικά, γύρω από την παλαιότερη συνοικία (σλαβιάνικη) της Γέννησης της Θεοτόκου, που ανεγέρθηκε (κατά επικρατέστερη εκδοχή το 1833) και βορειοανατολικά στη «νέα» ή «βλάχικη» συνοικία, γύρω από τη νεότερη εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου (1869). Οι δύο παλιές εκκλησίες αποτελούσαν τα κέντρα των δύο διακριτών συνοικισμών [1]. Και στις δύο εκκλησίες εκκλησιάζονταν πατριαρχικοί ορθόδοξοι, οι μεν σλαβόφωνοι στη δυτική, οι δε βλαχόφωνοι και ελληνόφωνοι στην ανατολική. Η οθωμανική συνοικία βρισκόταν στα νοτιοδυτικά, όπου και διατηρούσε μεγάλο λιθοκτιστο τζαμί, η συνοικία των μουσουλμάνων τσιγγάνων στα νότια και των χριστιανών τσιγγάνων στα νοτιοανατολικά. Το 1903 είχαν ήδη λιθοστρωθεί οι κεντρικές αρτηρίες, οι οικονομικές δραστηριότητες απλώνονταν γύρω από πέντε πλατείες, είχε τηλεγραφείο, ταχυδρομείο και πόσιμο νερό από αρτεσιανό φρέαρ. Δυστυχώς δεν έχουμε στη διάθεσή μας παλιά χαρτογραφικά ντοκουμέντα και οι ελάχιστες σωζόμενες φωτογραφίες δεν μπορούν να ανασυνθέσουν τη συνολική εικόνα του οικισμού, αν και μαρτυρούν τη συνύπαρξη παλαιότερων πλινθόκτιστων και ξυλόπηκτων κατοικιών αγροτικού τύπου και νεόκτιστων κατοικιών αστικού τύπου [1]. Σύντομες περιγραφές του οικισμού έχουμε επίσης από δύο περιηγητές τον Γεώργιο Χατζηκυριακού (1906) [2] και τον Στέφανο Δραγούμη (1908) [3]. Αλλά και ο γνωστός αθηναίος συγγραφέας Σπύρος Μελάς που την επισκέφθηκε το καλοκαίρι του 1914 μάς ενημερώνει ότι ήταν ένα μικρό ακμαιότατο εμπορικό κέντρο και ότι στην αστική σχολή της οι μαθητές διδάσκονταν «διπλογραφία, Γαλλικά, Τουρκικά και στοιχειώδη εμπορικά μαθήματα». Όσον αφορά τη δόμηση Ο Μελάς μάς την περιγράφει ως εξής [4]:

«...Σπίτια ψηλά, ενάερα, καλοκτισμένα, κήποι γεμάτοι οπωροφόρα, νερά καθαρά, ζυγισμένοι συστάδες από πολύφυλλες μουριές, κανονική ρυμοτομία, καθαριότητα, καλαισθησία δίνουν αυτά όλα μια όψιν ανθρώπινη, χαρούμενη, πετακτήνη εις την μικράν πόλιν.....».

Τις περιγραφές των παραπάνω συνόψισε ο Γεώργιος Τζεμαϊλ (1973) γράφοντας ότι η παλιά Τζουμαγιά παρουσίαζε όψη «φантаσμαγορικής πόλης», λόγω της κανονικής ρυμοτομίας και του μεγάλου εύρους των οδών και της παραδειγματικής καθαριότητας και καλαισθησίας των οικιών [5]. Για την τοπογραφική αποτύπωση της όμορφης κωμόπολης νοιάστηκε ο τοπικός δήμος ήδη από το 1915, σύμφωνα με δημοσίευση στην εφημ. *Μακεδονία* (4 Ιουλίου 1915), που υπέγραφε ο τότε Δήμαρχος Βασίλειος Ι. Καφταντζής. Πρόκειται για μια (επαναληπτική) δημοπρασία με αναλυτικές τεχνικές προδιαγραφές για την εκπόνηση του τοπογραφικού διαγράμματος της Κάτω Τζουμαγιάς [6]. Η μέριμνα για την ακριβή αποτύπωση της κωμόπολης ήταν χειρονομία πρωτοποριακή για την εποχή της! Το έργο φαίνεται ότι δεν τελεσφόρησε (δυ-

στυχώς). Μαζί με αυτό χάθηκε και η ευκαιρία να έχουμε μια πλήρη εικόνα του οικισμού, πριν την ολοκληρωτική καταστροφή του!

Εικόνα 1: Αναπαράσταση για το παλιό χάνι της Τζουμαγιάς στην πλατεία Ζωοπάζαρου (Γαβρά Ελένη, «Χάνια και καραβάν σεράγια από τη Θεσσαλονίκη έως την πόλη των Σερρών και γύρω απ' αυτήν από το 1774 έως το 1913», *Μακεδονικά*, τχ. 25, σελ.143-179, 1984, εικ 14).

Εικόνα 2: Δημοπρασία για την εκπόνηση τοπογραφικού διαγράμματος της Κάτω Τζουμαγιάς (εφημ. *Μακεδονία* 08.07.1915, σ. 2)

III. Η ΟΜΗΡΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Στα πλαίσια της εξέλιξης του Α' Παγκοσμίου Πολέμου διαμορφώθηκε στον Νομό Σερρών τμήμα του λεγόμενου Μακεδονικού Μετώπου (με όριο τον ρου του Στρυμόνα) και γι' αυτό χωριά και κωμοπόλεις που γειτνιάζαν με το μέτωπο έπρεπε να απομακρυνθούν. Την απομάκρυνση των κατοίκων της Τζουμαγιάς ανέλαβε με χρήση βίας στις 14 Σεπτεμβρίου 1916 ο βουλγαρικός στρατός. Το άδαιο κέλυφος έγινε πεδίο σφοδρών μαχών μεταξύ των στρατευμάτων της Αντάντ και των Βουλγάρων. Στις 31 Οκτωβρίου 1916, μετά από σφοδρούς κανονιοβολισμούς, οι Βούλγαροι υποχώρησαν. Το απόγευμα της 1^{ης} Νοεμβρίου 1916 ο Αγγλος λοχαγός Charles James Briggs (Captain Lieutenant) εισήλθε στη βομβαρδισμένη Τζουμαγιά με το επιτελείο του και ο αμερικανός φωτορεπόρτερ Ariel Varges που ακολουθούσε το στρατιωτικό σώμα είχε την ευκαιρία να φωτογραφίσει τη στιγμή, απαθανα-

τίζοντας ταυτόχρονα τα μισοκατεστραμμένα διώροφα κτίσματα και ένα λιθόστρωτο δρόμο. Ένας στρατιωτικός χάρτης, τεκμήριο της μάχης (Bairakli Jum'a, 31 Οκτωβρίου 1916, IWM), μάς παρέχει αναπάντεχα περισσότερες πληροφορίες για την οικιστική δομή της παλιάς Τζουμαγιάς. Φαίνεται η θέση των δύο εκκλησιών, των βασικών οδών και μια σχεδόν «κανονική» ρυμοτομία [7]. Ας σημειωθεί ότι στην ίδια ακριβώς θέση, αυτήν της παλιάς Τζουμαγιάς, κτίστηκε το 1930 η καινούρια Ηράκλεια.

Εικόνα 3: Απόσπασμα στρατιωτικού χάρτη της μάχης Bairakli Jum'a (31.10.1916). Charles James Briggs, Lieutenant General (πηγή: IWM)

Εν τω μεταξύ, οι εκτοπισθέντες κάτοικοι είχαν μεταφερθεί στο Ποζάρεβιτς και τη γύρω περιοχή, όπου παρέμειναν για δύο περίπου χρόνια, δηλαδή μέχρι τα τέλη του 1918. Επέστρεψαν με τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου με πολλές τραυματίες χωρισμένοι σε τέσσερις αποστολές [8]. Ωστόσο η μικρή τους πόλη δεν υπήρχε πια. Τα σπίτια ξεθεμελιώθηκαν από τον βουλγαρικό στρατό και τα υλικά χρησιμοποιήθηκαν στα οχυρωματικά τους έργα, ενώ οι σύμμαχοι έσκαψαν αμυντικούς τάφρους (trenches) μέσα στα ερείπιά της. Μπροστά στην παντελή ερήμωση πολλοί προτίμησαν να εγκατασταθούν στις Σέρρες [9], το Σιδηρόκαστρο, το Νέο Πετρίτσι και τη Θεσσαλονίκη [10]. Όσοι έμειναν, στεγάστηκαν προσωρινά στα νότια της ερειπωμένης Τζουμαγιάς [5] σε 600 παραπήγματα που κατασκεύασε «εκ ξυλίνων σκελετών δια λαμαρίνης» η Υπηρεσία Ανοικοδόμησης Ανατολικής Μακεδονίας, όπως μας πληροφορεί η διακήρυξη του πρόχειρου μειοδοτικού διαγωνισμού που δημοσιεύτηκε στην εφημ. Μακεδονία (φ. 09.07.1919).

Εικόνα 4: Αριστερά: Αποικιακά του Ιάκωβου Καλαμαρτζή. Ευλόπηκτη κατασκευή στις παράγκες (πηγή: Κων. Πούλιος).

IV. Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚ ΝΕΟΥ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ (1919-1930)

Ποια ήταν η Υπηρεσία Ανοικοδόμησης Ανατολικής Μακεδονίας που φρόντισε για την κατασκευή των παραπηγμάτων; Όπως έγραψε η Κική Καυκούλα [12], ήταν μια βραχύβια (1919-1920) κρατική υπηρεσία με σχετική αυτονομία, που συνέστησε ο τότε υπουργός Συγκοινωνιών Αλέξανδρος Παπαναστασίου και επιφορτίστηκε να φέρει σε πέρας το σχεδιασμό νέων πρότυπων οικισμών σε αντικατάσταση των κατεστραμμένων στην περιοχή. Η παρέμβαση προσδιορίστηκε από δύο βασικούς νόμους (Ν. 1728/1919 και Ν. 1746/1919). Η Υπηρεσία Ανοικοδόμησης ήταν υπό την εποπτεία του Αγγλου αρχιτέκτονα John Mawson ως προς το τεχνικό μέρος και του Ανάργυρου Δημητράκου, ανώτερου στελέχους του Υπουργείου Συγκοινωνίας, πολιτικού μηχανικού με μεγάλο ενδιαφέρον για τα πολεοδομικά πράγματα. Στελεχώθηκε επίσης με Αγγλούς και Γάλλους αρχιτέκτονες από τη Στρατιά της Ανατολής, αλλά και μικρό αριθμό ελλήνων τεχνικών. Το πρόγραμμα αφορούσε σε γενικές γραμμές 130 ως 160 οικισμούς και συνολικά 12.000 κατοικίες.

Τα σχέδια της Υπηρεσίας Ανοικοδόμησης κατά την Κ. Καυκούλα, που τα μελέτησε διεξοδικά, αποτέλεσαν την πιο συστηματική παρέμβαση στην ανασυγκρότηση του αγροτικού χώρου στην Ελλάδα, μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η εγκατάλειψη του προγράμματος το 1920 συνέπεσε με την εκλογική ήττα των φιλελευθέρων. Στις θέσεις, που είχαν οριστεί από την Υπηρεσία Ανοικοδόμησης για την ανάπτυξη των πρότυπων οικισμών, εγκαταστάθηκαν στη συνέχεια γηγενείς πολεμοπαθείς και πρόσφυγες της μικρασιατικής καταστροφής, χωρίς να ληφθεί υπόψη η προηγούμενη προεργασία [12].

Ένα από τα σχέδια όμως είχε διαφορετική τύχη: το σχέδιο της Τζουμαγιάς [11]. Το προενέκρινε ο ίδιος ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, στις αρχές του καλοκαιριού του 1919, ασφαλώς υπό την πίεση και του στενού του συνεργάτη του Τζουμαγιώτη γερουσιαστή Δημητρίου Πάζη, που είχε διατελέσει δήμαρχος Τζουμαγιάς πριν την καταστροφή.

Εικόνα 5: Οι αρχιτέκτονες Ernest Hébrard και Piet de Jong (πηγή: Καυκούλα, 2013), ο Αλέξ. Παπαναστασίου (πηγή: φωτογρ. αρχείο ΕΛΙΑ), ο γερουσιαστής Δημήτριος Πάζης (πηγή: ΣΠΕ Σεργίων)

Το σχέδιο της Τζουμαγιάς υπογράφει μεν ο εργαζόμενος την εποχή εκείνη στην Υπηρεσία Ανοικοδόμησης Ανατολικής Μακεδονίας αρχιτέκτων Piet de Jong, (πιθανολογούμε ως σχεδιαστής γιατί αλλιώς δεν εξη-

γείται ο υπομνηματισμός στο σχέδιο «υπό την επίβλεψη του E. Hébrard»). Μια άλλη πιθανή εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι το διάστημα που εκπονήθηκε το σχέδιο της Τζουμαγιάς, δηλαδή το 1919, ο Hébrard ήταν ιδιαίτερα απασχολημένος με το σχέδιο της Θεσσαλονίκης και αφού έδωσε τις βασικές οδηγίες άφησε την σχεδίαση στον de Jong.

Εικόνα 6: Το σχέδιο της Τζουμαγιάς των de Jong-Hébrard (πηγή: Υπουργείον Συγκοινωνίας, Απόσπασμα...κ.λπ, 1930, επιζωγράφηση Α. Βιτοπούλου)

Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο, που αφορά την φάση της προετοιμασίας του σχεδίου από τον de Jong, δημοσιεύτηκε από την Κ. Καυκούλα [12]. Πρόκειται για δύο έγγραφα που ζητήθηκαν από τον Αλ. Παπαναστασίου και εστάλησαν τον Αύγουστο και τον Νοέμβριο του 1919 από την κοινότητα Τζουμαγιάς στη Νομαρχία Σερρών και τελικά βρέθηκαν στο προσωπικό αρχείο του de Jong. Από τα έγγραφα αυτά συμπεραίνεται ότι ο επανασχεδιασμός της Τζουμαγιάς ήταν μια διαδικασία συμμετοχική (στο επίπεδο τουλάχιστον του προγραμματισμού), κατά την οποία ελήφθησαν υπόψη οι προτάσεις της τοπικής κοινότητας. Στα έγγραφα περιγράφονται όλες οι ανάγκες της πόλης σε δημόσια κτήρια και εμπορικές εξυπηρετήσεις. Στο πρώτο, η τότε Κοινότητα Τζουμαγιάς ζητά από το Κράτος να κατασκευάσει τα κτήρια, τα οποία αναλαμβάνει να αποπληρώσει σε 10 χρόνια. Στο δεύτερο έγγραφο, καταγράφονται το είδος και ο αριθμός των καταστημάτων που χρειάζονται (μετά από λεπτομερή έρευνα μεταξύ των κατοίκων), έτσι ώστε να προβλεφθούν ανάλογα σε αριθμό και μέγεθος οικοπέδα στην αγορά, συνολικά 155 καταστήματα. Στο πρώτο έγγραφο, οι δημοτικές εγκαταστάσεις που ζητούνταν ήταν οι εξής, κατά τη σειρά αναγραφής τους: δημαρχείο, κρεοπωλείο, ψαραγορά και λαχαναγορά, σφαγεία, νοσοκομείο, ορφανοτροφείο, δύο εκκλησίες, κατοικία δεσπότη, δύο σχολεία, αρρένων και θηλέων, ρολόι της πόλης για τις ανάγκες των αγροτών, βιβλιοθήκη με σκηνή θεάτρου, δημόσια λουτρά, γήπεδο και γυμναστήριο, δημόσιοι χώροι υγιεινής και υπόνομοι, νεκροταφείο και οστεοφυλάκιο. Στο δεύτερο έγγραφο περιγράφονται, τα αναγκαία καταστήματα [10 γραφεία (business offices), 14 υφασματοπωλεία, 24 υποδηματοποιεία, 4 αποικιακά, 18 μπακάλικα, 14 ραφεία, 12 διάφορα, 6 κομμωτήρια και κουρεία, 2 καπελάδικα, 3 καταστήματα με είδη ζαχαροπλαστικής, 4

καφέ-εστιατόρια, 18 φούρνοι, 14 σιδεράδικα, 5 ξυλουργεία, 7 επισκευαστήρια κάρρων, 12 φρουτοπωλεία, και 6 ζαχαροπλαστεία. Ζητούνται ακόμη 44 χώροι για σταύλους (κοντά ή μακρύτερα από τις κατοικίες), 4 για χτίστες και, τέλος, 5 ξενοδοχεία και 12 ταβέρνες (inns)]. Έτσι, στο σχέδιο de Jong-Hébrard προβλέφθηκαν θέσεις τόσο για τα σημαντικά δημόσια κτίρια (ναοί, δημαρχείο, σχολείο), όσο και για τη ζώνη της αγοράς (155 καταστήματα) [12].

Ο επανασχεδιασμός της Τζουμαγιάς το 1919 δεν ήταν μια χειρονομία αποκομμένη και μοναδική. Τρεις πολεοδομικές παρεμβάσεις με ανάλογα χαρακτηριστικά εκπονήθηκαν στον βορειοελλαδικό χώρο σχεδόν ταυτόχρονα (1919-1920). Τα σχέδια της Τζουμαγιάς, της πυρκαϊούστου των Σερρών και της πυρκαϊούστου της Θεσσαλονίκης διάνυσαν παράλληλες πορείες. Υπήρξαν επί μέρους περιπτώσεις ενός ευρύτερου σχεδίου ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού του αστικού χώρου. Οι βασικοί συντελεστές (σχεδόν οι ίδιοι και στις τρεις περιπτώσεις) αντιμετώπισαν τις καταστροφές που προηγήθηκαν ως μια μεγάλη πρόκληση για επανασχεδιασμό σύμφωνα με τις επιστημονικές και αισθητικές αρχές του καιρού τους. Και στις τρεις περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε το πολεοδομικό εργαλείο του αστικού αναδασμού. Η Γενική Διοίκηση Μακεδονίας παρέλαβε τα σχέδια και στις τρεις περιπτώσεις.

Υπήρξαν βέβαια και διαφορές. Κυρίως στον τρόπο αναδιανομής των νέων οικοπέδων. Στη Θεσσαλονίκη διανεμήθηκαν κτηματόγραφα, βάσει των οποίων οι παλιοί ιδιοκτήτες μπορούσαν να διεκδικήσουν οποιοδήποτε οικόπεδο μέσα από μια διαδικασία πλειοδοτικής δημοπρασίας με ανώτατο πλαφόν τιμής. Στις Σέρρες έγινε αναδιανομή των νέων οικοπέδων κατόπιν κληρώσεων σε τρεις οικοδομικούς τομείς. Και στην Τζουμαγιά έγινε αναδιανομή εξαιρουμένης της περιοχής της «Νέας Αγοράς». Και στα τρία σχέδια ήταν αναμεμειγμένος ο Ernest Hébrard με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο. Στη Θεσσαλονίκη ως μέλος της Διεθνούς Επιτροπής για την Ανοικοδόμησή της είχε την κεντρική ευθύνη του επανασχεδιασμού, προσδίδοντας στο εγχείρημα τα χαρακτηριστικά της πολεοδομικής αντίληψης της Σχολής Beaux Arts του Παρισιού (διαγώνιες χαράξεις, μνημειακοί άξονες, βουλεβάρτα). Την ίδια αντίληψη προώθησε ο Hébrard και στον επανασχεδιασμό της Τζουμαγιάς. Τέλος, όσον αφορά το Νέο Σχέδιο των Σερρών, αν και υπογράφεται από τον Νικόλαο Τσακίρη το 1920, μπορούμε βέβαια να υποθέσουμε την κατά κάποιο τρόπο ανάμειξη του Hébrard αν συνυπολογίσουμε την επίσκεψη του τελευταίου μαζί με τον Παπαναστασίου, τον Mawson και τον πολιτικό μηχανικό και διευθυντή του Υπουργείου Συγκοινωνίας Αγγελο Οικονόμου την άνοιξη του 1920 στην Τζουμαγιά και Σέρρες (εφημ. Μακεδονία, φ. 23. 03. 1920).

Η εμπλοκή των αντιστοίχων δημοτικών και κοινοτικών αρχών κατά την πορεία υλοποίησης του σχεδιασμού υπήρξε αξιοσημείωτη. Δημοσιότητα δόθηκε στο καθένα από τα τρία σχέδια με εκτενή αρθρογραφία

στον τότε ημερήσιο Τύπο της Θεσσαλονίκης (*Μακεδονικά Νέα, Μακεδονία, Φως*), με παρεμβάσεις των δημάρχων, επαινετικά σχόλια, αλλά και επικρίσεις, με διαφορετική ένταση και στόχευση, κυρίως για τις αλλαγές που επέφεραν στη μέχρι τότε πολεοδομική πρακτική. Και στα τρία σχέδια δημιουργήθηκαν διακριτές περιοχές με μικρά καταστήματα (τύπου *bazaar*), περιοχές που γρήγορα επεκτάθηκαν ενσωματώνοντας και ζώνες χονδρεμπορίου.

Ενώ οι Τζουμαγιώτες εξακολουθούσαν να διαβιούν στα παραπήγματα, το ολοκληρωμένο πλέον σχέδιο εγκρίθηκε υπηρεσιακά με την αρ. 3898/1922 απόφαση της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, όπως προέβλεπε ο Ν. 1728/1919. Ακολούθησαν δύο διανομές των εντός του σχεδίου οικοπέδων (1921, 1922) που απέτυχαν. Έγινε τρίτη διανομή το έτος 1924, που εγκρίθηκε με το από 4 Ιανουαρίου 1925 πρωτόκολλο της αρμοδίας Επιτροπής. Στη χάραξη των οικοπέδων στο έδαφος φαίνεται να χρησιμοποιήθηκαν συνεργεία από Λευκορώσους τοπογράφους. Είναι γνωστό ότι το 1923, η κυβέρνηση Βενιζέλου είχε παραχωρήσει ειδικές άδειες παραμονής και εργασίας σε Λευκορώσους εμigréδες τεχνικούς και ειδικότερα σε όσους είχαν επαγγελματικές ειδικότητες μηχανικών με στόχο να στηρίζουν τα μεγάλα έργα υποδομής που η ίδια είχε σχεδιάσει. Οι μηχανικοί αυτοί στελέχωσαν συνεργεία αστικών χαράξεων, διανομής αγροτικής γης και υδρεύσεων σε πολλές βορειοελλαδικές περιοχές (αναφέρουμε ενδεικτικά τις Σέρρες, το Σιδηρόκαστρο και την Καβάλα) [23]. Και η διανομή αυτή δεν εφαρμόστηκε, γιατί δεν έγινε αποδεκτή από την πλειονότητα των κατοίκων.

V. ΜΙΑ ΝΕΑ ΑΠΑΣΤΡΑΠΤΟΥΣΑ ΚΩΜΟΠΟΛΗ

Μεσολάβησε μια περίοδος αδράνειας, μέχρι το 1929, οπότε ψηφίστηκε ο Ν. 4278/1929 «περί εκδόσεως δανείων μέχρι 700 εκ. δρχ. διά αποζημίωσιν των υποστάντων ζημίας εκ των ευρωπαϊκών πολέμων». Εξ αυτών για την ανοικοδόμηση της Τζουμαγιάς διατέθηκαν 60 εκ. δρχ., το δε έργο της στέγασης ανατέθηκε στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας» [5]. Έχοντας εξασφαλισμένη χρηματοδότηση για την ανέγερση κατοικιών το ζήτημα που τέθηκε ήταν που θα ανεγείρονταν οι κατοικίες, με δεδομένο ότι η διανομή του 1925 είχε αποτύχει. Η απάντηση βρίσκεται στην εισηγητική έκθεση του Ν.5077/1931 που υπέγραφε ο τότε Υπουργός της Συγκοινωνίας, Γερουσιαστής Θεσσαλονίκης Δημήτριος Δίγκας «Πολλοί λύσεις προτάθησαν και ίνα μη παρέρχεται ο χρόνος απράκτως απεφασίσθη να ανεγερθώσι απροσώπως αί οικίαι, τηρουμένων του εγκεκριμένου σχεδίου». Μετά και από αυτή την απόφαση ταχύτατα ξεφύτρωσαν πάνω από την παλιά Τζουμαγιά πολυάριθμες ομοιόμορφες ισόγειες κατοικίες με αετώματα, ελαφρά καμπυλωμένα υπέρθυρα και κομψές περιφράξεις, σχέδια που θυμίζουν τυπολογίες κοινωνικής κατοικίας σε περιοχές της Γαλλίας. Μορφολογικά οι κατοικίες αυτές διαφέρουν από τα αγροτικά και προσφυγικά σπίτια του νομού Σερρών, αλλά και της υπολοίπου Ελλάδας και μεταφέρουν ένα άρωμα

κεντροευρωπαϊκής κηπούπολης [13]. Η ανοικοδόμηση των οικιών έγινε στο εκπληκτικό διάστημα των έξι μηνών (Μάιος-Δεκέμβριος 1930). Επιβλέπων μηχανικός εκ μέρους της Γενικής Διεύθυνσης Εποικισμού Μακεδονίας-Θράκης ήταν ο εγκατεστημένος στη Θεσσαλονίκη πολιτικός μηχανικός Ιωάννης Ζαχαριάδης [14]. Η τελετή θεμελίωσης, παρουσία του Ελ. Βενιζέλου, έγινε στις 10 Μαΐου 1930. Ο θεμέλιος λίθος τέθηκε τιμητικά στο οικοπέδο 46/18 (τίτλος ιδιοκτησίας αρ. 1), του Μακεδονομάχου Στέργιου Βλάχβη. Η παράδοση των σπιτιών έγινε από τον Στ. Γονατά στις 5 Νοεμβρίου 1930. Κατά την τελετή παράδοσης το σπίτι που παραδόθηκε πρώτο ήταν του προέδρου της κοινότητας Απ. Αχούλη (οικόπεδο 44/4). Σύμφωνα με δημοσίευμα στην εφ. *Μακεδονία* (φ. 14.08.1930) ανεγέρθηκαν 282 οικήματα δαπάνης 10.434.000 δρχ. και επιπλέον 68 οικήματα για τους αθίγγανους δαπάνης 1.360.000 δρχ. (στο ίδιο δημοσίευμα αναφερόταν ότι μέχρι τον Αύγουστο είχαν ανεγερθεί 165 κατοικίες και υπολογίζονταν ότι θα περατωθούν όλες μέχρι τέλος Σεπτεμβρίου 1930. Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι για το έργο της ανέγερσης των οικιών χρησιμοποιήθηκαν υλικά που εκποιήθηκαν απ' αυτά που εγκατέλειψαν τα συμμαχικά στρατεύματα και άλλα που εισήχθησαν ατελώς. Ενδεικτικό της ταχύτητας με την οποία κτίστηκαν τα «βενιζελικά» σπίτια είναι ότι ο σχετικός νόμος (Ν. 5077/1931) ψηφίστηκε μετά την ανέγερσή τους. Στην εισηγητική του έκθεση ο τότε υπουργός (20 Μαΐου 1931) αναφέρθηκε στο ιστορικό των διανομών που απέτυχαν, την τελική απόφαση να προχωρήσουν σε ανέγερση «απροσώπως» των κατοικιών, ότι 282 κατοικίες παραδόθηκαν στους δικαιούχους (σύμφωνα προς τον συνταχθέντα σχετικό κατάλογο), ότι οι δικαιούχοι εγκαταστάθηκαν σε αυτά από 12 Δεκεμβρίου 1930 και ζήτησε να συζητηθεί το νομοσχέδιο ως επείγον γιατί «είναι ανάγκη να συνεχισθεί η ανοικοδόμησης της κωμοπόλεως κατά το προσεχές έαρ και θέρος».

VI. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΩΝ DE JONG-HEBRARD ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΟΥ

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στον σχολιασμό του σχεδίου de Jong-Hébrard. Η ταύτιση της προέλευσης του σχεδίου της Ηράκλειας με το εκπονηθέν από την Υπηρεσία Ανοικοδόμησης Ανατολικής Μακεδονίας σχέδιο το διάστημα 1919-1920 δεν θα ήταν εύκολη, εάν δεν εξέδιδε το 1930 ο Ανάργυρος Δημητράκοπουλος τον δυσεύρετο σήμερα τόμο «Απόσπασμα Σχεδίων Πόλεων...», τον απολογισμό ουσιαστικά του έργου του, στον οποίο περιλαμβάνονταν και το συγκεκριμένο σχέδιο της Τζουμαγιάς [15]. Φυσικά κυκλοφορούσε ένα πολυχρησιμοποιημένο ανυπόγραφο αντίγραφο, πιθανότατα, σχεδιασμένο κατά την Κ. Κακούλα, περί το 1929-1930 από μηχανικούς της νεοϋορκέζικης κοινοπραξίας Monks & Ulen, που είχε εγκατασταθεί στην περιοχή αναλαμβάνοντας τα μεγάλα εξυγιαντικά έργα του Στρυμόνα (1929-1937) ή κατά τον Γ. Καφταντζή σχεδιασμένο από τον αργότερα νομομηχανικό Θεσσαλονίκης Μ. Φιλίπποβιτς.

Το αχρονολόγητο και ανυπόγραφο «Γενικόν Διάγραμμα Κωμοπόλεως Ηράκλειας» έχει οφθαλμοφανείς ομοιότητες με το σχέδιο de Jong-Hébrard. Υπάρχουν όμως και ορισμένες διαφοροποιήσεις. Χρησιμοποιείται η ονοματοδοσία Ηράκλεια και όχι Τζουμαγιά (άρα σχεδιάστηκε μετά το 1926 οπότε άλλαξε όνομα ο οικισμός), η περιοχή της Αγοράς έχει διευρυνθεί και περιλαμβάνει μια εσωστρεφή περιοχή με μικρά οικόπεδα στα νοτιοανατολικά. Στην διαχωρισμένη αυτή περιοχή, τον «μαχαλά», αξίζει μια ιδιαίτερη μνεία.

Εικόνα 7: «Γενικόν Διάγραμμα Κωμοπόλεως Ηράκλειας»
(πηγή: greekscapes.gr, Κ.Κακούλα, Το σύγχρονο ελληνικό πολιτισμικό τοπίο, 2010, επιζωγράφηση Α. Βιτοπούλου)

VI. ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΚΥΤΡΙΑΡΧΙΑ

Στην εισηγητική έκθεση του Ν.5077/1931 επισημαίνονταν ότι «έτεραι 68 οικίαι των Αθιγγάνων πολεμοπαθών ανηγέρθησαν και ανεγείρονται εντός του σχεδίου και εις το χωριστόν μέρος». Τι σήμαινε αυτή η απόφαση περί διαχωρισμού; Η παλιά Τζουμαγιά αφορούσε έναν τόπο και μια ομάδα ανθρώπων με ετερόκλητα χαρακτηριστικά που μετά από χρόνια διαμονής και κοινωνικής δράσης στον συγκεκριμένο τόπο, βίαια ξεριζώθηκε. Βλάχοι, Ρομά και Σλαβόφωνοι χριστιανοί ξεκίνησαν μαζί για την ξένη γη ως «Τζουμαγιώτες». Αυτή ήταν η κοινή τους ταυτότητα. Στο Ποζάρεβιτς, τον τόπο της ομηρείας, ήταν επίσης όλοι τους Τζουμαγιώτες χωρίς διακρίσεις [19]. Μετά την επιστροφή όμως γίνονται, όπως παλιά, Βλάχοι, Ρομά και Σλαβόφωνοι. Μεσολάβησε η προσωρινή εγκατάσταση στα ξύλινα λαμαρινοσκεπή παραπήγματα («παράγκες») όπου ανασυγκροτήθηκε συμβολικά η κοινότητα: ορισμένα παραπήγματα λειτουργούσαν ως «αγορά», ένα παραπήγμα χρησιμοποιούνταν ως εκκλησία και ένα άλλο ως σχολείο [5]. Σε αυτήν την προσωρινού τύπου εγκατάσταση δεν γνωρίζουμε εάν οι χωρικές διαίρεσεις είχαν επανεμφανιστεί. Το πιθανότερο να ήταν λανθάνουσες, γιατί και οι συνθήκες ήταν «εξαιρετικές», έζησαν σ' έναν μεταβατικό τόπο, ένα υποκατάστατο μέχρι να πάνε πάλι στον τόπο τους. Κατά τη διάρκεια παραμονής των Τζουμαγιωτών στις παράγκες, έλαβε χώρα η μετονομασία της σε «Ηράκλεια» (ΦΕΚ 55/Α'/15.02.1926). Η μετονομασία είχε (και αυτή) την έννοια της «μετάβασης» από ένα προβληματικό και αλλοεθνές παρελθόν σε ένα μη προβληματικό και εθνικό παρόν και μέλλον [19]. Το 1926, στις «παράγκες» συστήθηκε και η «εν Ηρακλεία Επιτροπή Ανοικοδομήσεως», η συντριπτική πλειοψηφία της οποίας

ήταν βλαχόφωνοι Έλληνες [5]. Όταν μεταβαίνουν τελικά στη «Ηράκλεια», οι Τζουμαγιώτες ανασυστήνουν την προ της καταστροφής κοινότητά τους με όρους χωρικούς. Αν και λεγόταν πλέον «Ηράκλεια», έπρεπε, για τους κατοίκους να «μοιάζει» κάπως με την παλιά Τζουμαγιά. Και επειδή οι χαράξεις των δρόμων και το αρχιτεκτονικό ύψος των σπιτιών ήταν πια διαφορετικά, και δεν επιδέχονταν αλλαγές, έπρεπε τουλάχιστον χωρικά να εγκατασταθούν διακριτά: οι μεν Ρομά στον μαχαλά (τροποποιώντας το αρχικό σχέδιο de Jong-Hébrard), οι δε βλαχόφωνοι γύρω από την εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου και οι Σλαβόφωνοι γύρω από την εκκλησία της Γέννησης της Θεοτόκου [20]. Με αυτήν την τροποποίηση του σχεδίου de Jong-Hébrard προέκυψε ο «μαχαλάς», μια εσωστρεφής οικιστική ενότητα οκτώ μικρών νησίδων (πολύγωνο 23), που αποτέλεσε την γειτονιά των Τζουμαγιωτών Ρομά [19]. Εκεί, κατά τη διανομή του 1931, παραχωρήθηκαν στους Ρομά 68 οικόπεδα (300 τ.μ.), ένα ανά δύο οικογένειες. Οικόπεδα σαφώς μικρότερα των «άλλων», δηλαδή των Βλάχων. Ο «μαχαλάς» είναι η αναβίωση του παλιού gypsy village (έτσι αναφέρεται στον στρατιωτικό χάρτη), που βρισκόταν νοτιότερα. Ουσιαστικά διαχώριζε τους Τζουμαγιώτες Ρομά και επανέφερε την ιεραρχική θέση των πληθυσμιακών ομάδων που προϋπήρχαν στην παλιά Τζουμαγιά. Πρόκειται για μια χωρική διάκριση πληθυσμού με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Ο συγκεκριμένος διαχωρισμός δεν σήμαινε βέβαια και αποκλεισμό. Οι Τζουμαγιώτες Ρομά είχαν ίση πρόσβαση στην καταναλωτική αγορά των Βλάχων εμπόρων (separate but equal).

VII. ΜΙΑ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΤΕΛΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Ως προς τη ρυμοτόμηση παρατηρείται συμμετρία, διαγώνιες χαράξεις, ιεραρχημένο οδικό δίκτυο, ορθογωνικά πολύγωνα και μνημειακότητα, σαφείς ενδείξεις επιρροής της γαλλικής πολεοδομικής σχολής και σκέψης [18]. Ο αστικός ιστός χαρακτηρίζεται από ορθοκανονικές χαράξεις με διεύθυνση βορρά-νότου και ανατολής-δύσης. Λίγες διαγώνιες χαράξεις με κλίση 45° (χαρακτηριστική μανιέρα της σχολής Beaux Arts) παρατηρούνται στην περιοχή του αθλητικού κέντρου και στο τέλος της κεντρικής οδού Ελ. Βενιζέλου (πρώην οδός Σερρών). Η χρήση του κυκλικού κόμβου, ως συμβολική είσοδος στον οικισμό, έχει χρησιμοποιηθεί και σε άλλα σχέδια της Υπηρεσίας Ανοικοδόμησης Ανατολικής Μακεδονίας. Από τον κυκλικό κόμβο ξεκινά, με κατεύθυνση νοτιοδυτικά, μια διαγώνια αρτηρία, που οριοθετεί τον οικισμό, περικλείοντας την «πλατεία ζωαγοράς» εντός των ορίων του και μία ακόμη αρτηρία που συνδέει την είσοδο, μέσω του άξονα Ελ. Βενιζέλου (ανατολή-δύση), με το κέντρο της αγοράς.

Ως προς τις χρήσεις γης ο οικισμός έχει ξεκάθαρες ζώνες (σύστημα zoning), αλλού οι κατοικίες, αλλού το λιανικό εμπόριο, αλλού το χονδρεμπόριο, αλλού οι υπηρεσίες άθλησης και πολιτισμού. Ένα ευρωπαϊκού τύπου πολεοδομικό σχέδιο. Ειδικότερα για την Αγορά,

στο μεν σχέδιο de Jong-Hébrard προβλέπονταν πολύ μικρά οικοπέδα παρόμοια μ' αυτά στα μεσοπολεμικά σχέδια των Σεργών, Θεσσαλονίκης, Δράμας και Καβάλας, στο δε μεταγενέστερο σχέδιο η Αγορά διευρύνθηκε εμφανώς και το εμβαδόν των οικοπέδων μεγάλωσε.

Όσον αφορά το κέντρο, αυτό εξέπεμπε μια υπέρμετρη αίσθηση τάξης και κυριαρχίας, αναντίστοιχη με το πραγματικό μέγεθος του οικισμού. Ήταν μια αντίληψη που προωθούσε τους ευρείς κεντρικούς χώρους και αντικατόπτριζε την πλατιά διαδεδομένη στην Ευρώπη και Βρετανία άποψη ότι η παροχή ελεύθερων χώρων συνιστούσε κοινωνική προσφορά [12]. Οι συλλογικές λειτουργίες διατάσσονται σε σχήμα σταυρού και περιλαμβάνουν τις δύο παλιές εκκλησίες, το δημαρχείο, την προτεινόμενη βιβλιοθήκη με το αθλητικό κέντρο και την περιοχή της «Νέας Αγοράς». Κυριαρχεί ο άξονας δημοτικό κατάστημα-εκκλησία και ο κάθετος στον προηγούμενο (αγορά-αθλητικό κέντρο). Η διασταύρωση των δύο αυτών αξόνων προσδιορίζει και την κεντρική πλατεία του οικισμού μπροστά από το δημοτικό κατάστημα, πλατεία που περιέλαβε αργότερα και το «ηρώον» [16], ενώ στις παρυφές του οικισμού, στην απόληξη άλλων αξόνων, βρίσκονταν ευαγή ιδρύματα (όπως νοσοκομείο) και ο σιδηροδρομικός σταθμός (σε αναμονή της σιδηροδρομικής γραμμής που ουδέποτε πέρασε από εκεί).

Αξιοσημείωτο ότι οι θέσεις των δύο ερειπωμένων παλιών ναών της παλιάς Τζουμαγιάς, ως τόποι ιεροί και καθαγιασμένοι, ελήφθησαν υπόψη στο σχέδιο de Jong-Hébrard και εντάχθηκαν σε αυτοτελείς νησίδες. Η μεν Γέννησις της Θεοτόκου ενσωματώθηκε στην οικοδομική νησίδα που περιέχει το δημοτικό κατάστημα και ο ρόλος της υποβαθμίστηκε, η δε Κοίμησις της Θεοτόκου σε μια μεγάλο μέγεθος νησίδα στα ανατολικά, προορισμένη μόνο για αυτή τη χρήση. Δηλαδή ήδη κατά την εκπόνηση του σχεδίου de Jong-Hébrard το 1919-20 είχε ληφθεί η βασική απόφαση ότι ως καθεδρικός ναός της Ηράκλειας προοριζόταν ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Διόλου τυχαία, αν λάβουμε υπόψη ότι οι παλλινოსτήσαντες βλαχόφωνοι που πρωτοστάτησαν στις διαδικασίες για την ανοικοδόμηση της κωμόπολης τους εκεί εκκλησιάζονταν πριν την καταστροφή [17].

Εικόνα 8: Το δημαρχιακό κατάστημα και η επιμήκης νησίδα πράσινου (πηγή: Σ. Γκαλινίκη (επιμ.), *Ω Φιλτάτη Τζουμαγιά!*, 2016, σελ. 101). Δεξιά: ο μηχανικός Ιω. Ζαχαριάδης (πηγή: ιδιωτική συλλογή Αγγελου Ιω. Ζαχαριάδη)

Μια ιδιαιτερότητα είναι η ύπαρξη «στενών», βοηθητικών πίσω δρόμων σ' όλη περίπου την επιφάνεια της ζώνης κατοικίας. Οι πίσω βοηθητικοί δρόμοι, γνωστοί ως «alleys» στη διεθνή βιβλιογραφία, αποτελούν μια ιδιαιτερότητα που απαντάται μόνο στην Ηράκλεια και απηχεί τις καταβολές και επιρροές των σχεδιαστών της. Μια επιλογή που αποδεικνύει τον αστικό χαρακτήρα του σχεδιασμού, γιατί ως γνωστόν alleys χρησιμοποιούνταν στον σχεδιασμό των αστικών ευρωπαϊκών κέντρων μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αι. πριν σταδιακά εξαλειφθούν. Εδώ, χρησιμοποιήθηκε πιθανόν για να διαχωρίσει τις δραστηριότητες στην μπροστινή «επίσημη» όψη από τη βοηθητική πίσω όψη. Αυτοί οι «ανώνυμοι» πίσω δρόμοι πλάτους 4 μ. έχασαν σταδιακά τη σημασία τους, δεν χρησιμοποιήθηκαν από τους κατοίκους ως ένας πρόσθετος δημόσιος χώρος και σήμερα, αν και χαρακτηρισμένοι ως πεζόδρομοι, παρουσιάζουν μια εικόνα παρακμής. Μια ακόμη ιδιαιτερότητα ήταν η πρόβλεψη εντός σχεδίου μιας μεγάλης κενής έκτασης στα νοτιοανατολικά, η επονομαζόμενη στο σχέδιο de Jong-Hébrard «Αγορά Σίτου και Βάμβακος» (και σε μεταγενέστερους χάρτες ως «Πλατεία Ζωαγοράς»), ουσιαστικά πρόβλεψη της θέσης για τη διεξαγωγή του ζωπαζαρου της Παρασκευής, πηγή εισοδημάτων για την κωμόπολη. Το σχέδιο de Jong-Hébrard εφαρμόστηκε με αλλαγές: ορισμένες μεγαλόπνοες παρεμβάσεις, όπως το αθλητικό κέντρο (με τη βιβλιοθήκη), δεν υλοποιήθηκαν, άλλαξε η χωροθέτηση του δημοτικού σχολείου (ανεγέρθηκε το διάστημα 1930-1932), η έκταση του ζωπαζαρου μειώθηκε, ενώ η περιοχή «Νέας Αγοράς», με την οποία θα ασχοληθούμε ειδικότερα στη συνέχεια, διευρύνθηκε αισθητά.

VIII. Η ΖΩΝΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ.

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΠΕΔΩΝ

Την ανέγερση των «βενιζελικών» σπιτιών το 1930 ακολούθησε η διανομή των οικοπέδων της ήδη χαρτρευσίας στο έδαφος «Νέας Αγοράς» και η ανοικοδόμησή της, που σε αντίθεση με την ταχεία ανοικοδόμηση των σπιτιών υπήρξε αργόσυρτη, γεμάτη έρριδες και αντιπαραθέσεις. Οι ιδιοκτήτες των οικοπέδων της παλιάς Αγοράς (αυτής που καταστράφηκε) υποχρεώθηκαν από τον Ν.1728/1919 να συστήσουν Οικοδομικό Συνεταιρισμό ώστε «να κατανεμηθούν ομοιόμορφα τα οικονομικά βάρη και τα οφέλη της ανάπτυξης».

Η μάχη «ποιός» και «πώς» θα κυριαρχήσει στην Αγορά κράτησε οκτώ χρόνια (1930-1938). Η παρουσία «ξένων» στην αγορά της Ηράκλειας θεωρήθηκε απειλή για τα οικονομικά συμφέροντα της κοινωνικής ομάδας που προσπάθησε και πέτυχε την επανεγκατάσταση και οι αντιπαραθέσεις υπήρξαν έντονες. Η αίσθηση ότι εμείς, οι βλαχόφωνοι, «είμαστε οι γνήσιοι Τζουμαγιώτες» και οι άλλοι είναι «οι ξένοι», ήταν η αμυντική στάση μιας κοινότητας ανθρώπων, στάση που είχε σφυρηλατηθεί μέσα από τις κακουχίες που πέρασαν μαζί. Στην «κλειστή» αυτή κοινότητα χωρούσαν όχι απλά οι συντοπίτες Τζουμαγιώτες, αλλά κατά προτεραιότητα οι Τζουμαγιώτες που είχαν δια-

μείνει στις παράγκες για 12 χρόνια! [21]. Αυτή λοιπόν η κλειστή κοινότητα ανθρώπων επιδίωξε και πέτυχε να «αναστήσει» κατά κάποιο τρόπο την παλιά Τζουμαγιά, αλλά και την Αγορά της, ως δικό της προνομιακό τόπο, γη της επαγγελίας και αντίδωρο για τα βάσανα που πέρασε. Την υλοποίηση της «Νέας Αγοράς» το διάστημα 1930-1938 περιέγραψαν περιληπτικά προηγούμενοι μελετητές εστιάζοντας κυρίως στην καθυστέρηση που παρατηρήθηκε σχετικά με τη διανομή των οικοπέδων και τις επάλληλες τροποποιήσεις στο κτηματολόγιο των δικαιούχων [22], [5], [12]. Οι κυριότεροι χρονολογικά σταθμοί ήταν:

1930: Σε εφαρμογή του Ν. 1728/1919, ιδρύθηκε στις 01.09.1930 ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός Ανοικοδόμησης «Η Αναγέννησις της Τζουμαγιάς», με κύριο στόχο τη διανομή των οικοπέδων της «Νέας Αγοράς» στα μέλη του. Ο Συνεταιρισμός συστήθηκε από 178 μέλη με πρόεδρο τον έμπορο αποικιακών Κωνσταντίνο Αθ. Βελιγρατλή, έναν από τους Τζουμαγιώτες που τέθηκαν επικεφαλής των ομήρων κατά την επιστροφή τους στην πατρίδα [8]. Το κάθε μέλος είχε υποχρέωση να προκαταβάλει το 20% του κόστους ανέγερσης του καταστήματός του, μόλις ο συνεταιρισμός κατάφερε να εξασφαλίσει τραπεζικό δάνειο για το σύνολο του έργου. Μέχρι 30.5.1935 το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο του Συνεταιρισμού αποτελούν: Κων. Αθ. Βελιγρατλής (πρόεδρος), Δ. Ταγιάς, Ιω. Πατσιάκας, Ιω. Παναγιώτου και Χρ. Πέρδος ως μέλη [22].

1931: Η «Νέα Αγορά» χαράχθηκε στο έδαφος (μαζί με τον υπόλοιπο οικισμό) το 1925 στην ίδια θέση και μέγεθος που προβλέφθηκε στο σχέδιο de Jong-Hébrard (1919). Το σύνολο των οικοπέδων της «Νέας Αγοράς» περιήλθε στο Κοινοτικό Συμβούλιο, όπως προέβλεπε ο Ν. 1768/1919. Ακολούθησε διανομή των οικοπέδων της «Νέας Αγοράς» (Ν. 5077/1931), ενώ τα τυχόν αδιάθετα οικοπέδα περιήλθαν στην ιδιοκτησία της Κοινότητας, που μπορούσε να τα εκποιεί έναντι χρηματικού ανταλλάγματος. Όμως μετά την πτώση της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων το 1932, ο Συνεταιρισμός δεν κατάφερε να εξασφαλίσει δάνειο για τη συνολική ανοικοδόμηση. Εν τω μεταξύ άρχισε η σποραδική ανέγερση καταστημάτων (με ή χωρίς συμβόλαια αγοράς).

1932: Η ματαίωση των προσδοκιών είχε ως αποτέλεσμα μια γενικότερη δυσαρέσκεια να απλωθεί στους εμπόρους της Ηράκλειας. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή που έστειλε ο έμπορος Ι. Κ. Τσιάνης στην εφημ. *Μακεδονία* (φ. 20-11-1932) διαμαρτυρούμενος για το οικόπεδο της Αγοράς που του δόθηκε. Επισημαίνει ο Τσιάνης ότι στην αγορά ανεγέρθηκαν μόλις 5-10 καταστήματα από τους πλέον πλούσιους, ότι οι μικροί επαγγελματίες παραμένουν στα ξύλινα παραπήγματα έρμαιοι του ψύχους και της βροχής ατενίζοντας με θαυμασμό τα αναγειρόμενα... αυτοί δεν έχουν χρήματα, τα πολυθρύλητα δάνεια για τα οποία το καταστατικό εξαντλεί τις περισσότερες σελίδες του «ούτε την σκιάν τους καν διαγράφουν». Και ότι εδόθησαν οικόπεδα σε εμπόρους «που δεν ήταν Τζουμαγιώτες»!

1934: Το 1934, ένας νέος νόμος ακύρωσε όλες τις πράξεις που είχαν γίνει από την Κοινότητα για την πώληση οικοπέδων και επέβαλε να διατεθούν και αυτά στον Οικοδομικό Συνεταιρισμό. Ακόμη προέβλεπε ότι η σύνθεση του Συνεταιρισμού θα άλλαζε, καθώς πλέον αυτός υποχρεωνόταν να περιλάβει στις τάξεις του όλους τους ασχολούμενους με το εμπόριο στην πόλη, καθώς και τους άλλοτε οικοπεδούχους της κεντρικής περιοχής, επαγγελματίες ή όχι. Ο νόμος 6403/1934 επεδίωκε ουσιαστικά να ξαναδώσει δικαιώματα σε ιδιοκτήτες οικοπέδων τα οποία μετά την ολοσχερή καταστροφή της πόλης και τον επανασχεδιασμό της είχαν πάψει να υφίστανται. Μετά το 1935, σύμφωνα με το αρχείο του Συνεταιρισμού, πρόεδρος ανέλαβε ο Ιωάννης Πασχαλιάς με γραμματέα τον Αθ. Βαγγέα, ταμία τον Κύρο Χατζηαγγέλου και συμβούλους τους Χρ. Πατσιάκα (ή Πατσάκα) και Γ. Σχινά.

1938: Το καλοκαίρι του 1938, μετά από προστριβές και καθυστερήσεις και αφού χρειάστηκε να μεταβεί και να παραμείνει επί τρεις μέρες στην Ηράκλεια ο τότε Νομάρχης Σερρών, ο Συνεταιρισμός μοίρασε τελικά τα οικόπεδα της Αγοράς [6]. Από τίτλο ιδιοκτησίας οικοπέδου της «Νέας Αγοράς» που περιήλθε σε γνώση μας μαθαίνουμε ότι ήταν σε τυποποιημένο έντυπο (τύποις Προόδου Σέρραι), αναγράφονταν το ονοματεπώνυμο του δικαιούχου, ο αριθμός του οικοπέδου (π.χ. 257), το εμβαδόν (π.χ. 255 τ.μ.), η αξία του (π.χ. 19.125 δρχ.) και η ημερομηνία έκδοσης του τίτλου (π.χ. 21 Ιουλίου 1938).

Εικόνα 9: Δεξιά το κοινοτικό ξενοδοχείο-καφενείο (σήμερα ΚΕΠ). Αριστερά το καφενείο Γκίσση (πηγή: Κων. Πούλιος)

Εικόνα 10: Απόψεις της «Νέας Αγοράς». Το κατάστημα του Σταμάτη Κατσαβάκη (αρ. 181) Αναστ. Τσαρουχά (αρ. 193α). Το ενοικιαζόμενο κατάστημα του Κων. Τενεκετζή (αρ. 156) (πηγή: Κων. Πούλιος, Φρ. Τενεκετζή)

ΙΧ. ΑΝΑΨΗΛΑΦΗΣΗ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΑΡΧΕΙΑΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΑΓΟΡΑΣ

Εμβαθύνουμε στις διαδικασίες υλοποίησης της «Νέας Αγοράς», αναψηλαφώντας το αρχαικό υλικό του Οικοδομικού Συνεταιρισμού που φυλάσσεται στον Δήμο Ηράκλειας. Τα σημαντικότερα για την έρευνά μας ντοκουμέντα ήταν πέντε:

Πρώτο τεκμήριο, το ίδιο το σχέδιο διανομής της Αγοράς, δηλαδή ένα ακριβές διάγραμμα υπό κλίμακα 1:200 με την ένδειξη ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΑΓΟΡΑΣ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑ (ΣΙΝΤΙΚΗΣ) και αριθμοδότηση των οικοπέδων. Φέρει την σφραγίδα Τεχνικού Γραφείου Θεσσαλονίκης (του τοπογράφου μηχανικού Ιωάννη Παπαϊωάννου), στον οποίο πιθανότατα ανατέθηκε η εκπόνηση από τον Δήμο Ηράκλειας ή τον Συνεταιρισμό και είναι αχρονολόγητο [23]. Εκτιμούμε ότι εκπονήθηκε πριν την διανομή του 1931. Το διάγραμμα «Παπαϊωάννου» διανυσματοποιήθηκε με βάση τις αναγραφόμενες διαστάσεις των οικοπέδων και του πλάτους των οδών για τις ανάγκες αυτού του άρθρου. Εντός κάθε οικοπέδου καταγράφηκαν οι αριθμοί και δημιουργήθηκε τοπολογία τύπου πολυγώνου.

Εικόνα 11: Πρώτο τεκμήριο, το Διάγραμμα «Παπαϊωάννου». 254 αριθμοδοτημένα οικοπέδα (αναγράφεται ως τελευταίος αριθμός 256, αλλά έχουν παραλειφθεί τα 133 και 243) (επεξεργασία πρωτοτύπου από Ελ. Παναγιωτόπουλο).

Το διάγραμμα «Παπαϊωάννου» έχει ορισμένες διαφορές με την αντίστοιχη περιοχή στο σχέδιο των de Jong-Hébrard (1919). Η σημαντικότερη διαφορά είναι η αύξηση της επιφάνειας με επέκταση του διαθέσιμου χώρου για καταστήματα νότια της αρχικής θέσης, προφανώς υπό την πίεση των εμπόρων και επαγγελματιών της πόλης. Ταυτόχρονα διευρύνει το πλάτος της κεντρικής αρτηρίας στα νότια ώστε να αποτελέσει φυσική συνέχεια της οδού Βασιλέως Κωνσταντίνου (β-ν) του σχεδίου de Jong-Hébrard. Δημιουργεί δηλαδή μια νέα κεντρικότητα (μια ρυθμιστική πλατειούλα κυκλοφορίας) στο σημείο της διασταύρωσης με την οδό Σεργών (α-δ).

Στην επέκταση προς νότο δημιουργήθηκε δημοτική αγορά (σημερινό πολύγωνο 33), αποτελούμενη από 15 αριθμημένα οικοπέδα καθώς και δημόσια ουρητήρια / WC (οικόπεδο 159). Επίσης χωροθετήθηκαν συστοιχίες επαγγελματικών δραστηριοτήτων (μικρά clusters) και συγκεκριμένα: τρία (3) πανδοχεία (απέναντι από την πλατεία ζαχαγοράς), δεκαέξι (16) οικοπέδα για

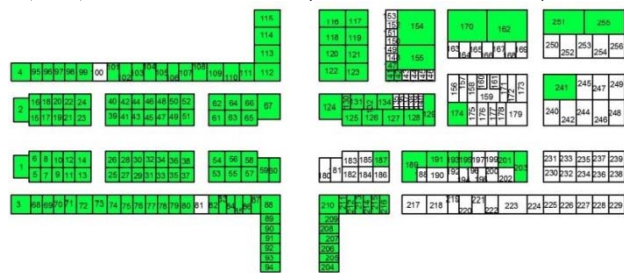
εμπόρους εγχωρίων προϊόντων (σιτέμποροι) και τέσσερα (4) οικοπέδα για ξυλεμπόρους. Τα υπόλοιπα οικοπέδα διατέθηκαν για μικτές χρήσεις.

Εικόνα 12: Πάνω: Η Αγορά στο σχέδιο de Jong-Hébrard (με πράσινο). Κάτω: Η Αγορά (με κίτρινο) όπως υλοποιήθηκε (με χιαστί περιοχές της αγοράς των de Jong-Hébrard που δεν υλοποιήθηκαν) (επεξεργασία πρωτοτύπου από Ελ. Παναγιωτόπουλο).

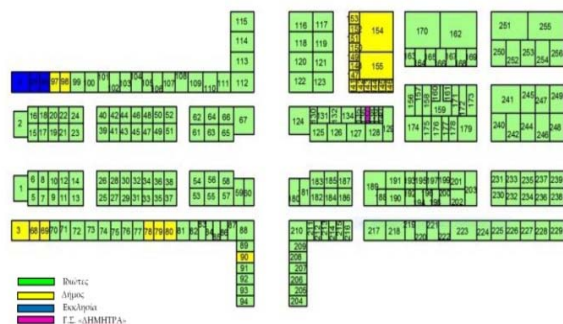
Δεύτερο τεκμήριο, δύο (2) συμβόλαια που αφορούσαν τη μεταβίβαση της ιδιοκτησίας της γης στον Συνεταιρισμό. Το ένα συμβόλαιο με αρ. 16901/16-7-1931 (αξίας 81.000 δρχ.) (του συμβολαιογράφου Σεργών Γεωργίου Κ. Καλαϊτζή) καταρτίστηκε μεταξύ Οικοδομικού Συνεταιρισμού και της Εθνικής Τράπεζας. Με το παραπάνω συμβόλαιο εγκρίθηκε η από 23 Απριλίου 1931 αίτηση του Οικοδομικού Συνεταιρισμού περί απευθείας αγοράς των υπ. αρ. 5846-5861 και 5863-5875 ανταλλαξίμων κτημάτων της Εθνικής Τράπεζας συνολικής εκτάσεως 9.048 τ.μ. αντί τιμήματος 81.000 δρχ. Στο συμβόλαιο τον Συνεταιρισμό εκπροσώπησαν οι Κων. Αθαν. Βελιγρατλής και Ιωάννης Χρ. Πατσιάκας. Το άλλο συμβόλαιο με αρ. 6826/2-3-1932 (αξίας 113.255 δρχ. (του συμβολαιογράφου Σιδηροκάστρου Λεωνίδα Ποντίκα), μεταξύ Κοινότητας Ηράκλειας και του Οικοδομικού Συνεταιρισμού αφορά την άνευ δημοπρασίας εκποίηση «των αναγραφόμενων οικοπέδων» συνολικής έκτασης 19.425,5 τ.μ. στον Συνεταιρισμό, με το αιτιολογικό ότι σύμφωνα με το άρθρο 6 του Ν. 5077/1930 τον εν λόγω Συνεταιρισμό απαρτίζουν οι επαγγελματίες της Κοινότητας Ηράκλειας (βλ. σχετική διαταγή του Γενικού Διοικητή Σ. Γονατά προς Νομάρχη Σεργών Στ. Νικόγλου με ημερομηνία 25-1-1932 στο αρχείο του Συνεταιρισμού). Το συμβόλαιο του 1932 αναγράφει τα οικοπέδα σύμφωνα με την αριθμοδότηση του σχεδίου «Παπαϊωάννου», άρα το τελευταίο εκπονήθηκε πριν το 1932. Ανάγοντας το κόστος αγοράς των δύο τεμαχίων (που συναποτελέσαν τη «Νέα Αγορά») σε τιμή ανά τετραγωνικό μέτρο, παρατηρούμε ότι το μεν τεμάχιο που αγοράστηκε από την Κοινότητα στοίχισε 5.830 δρχ. /ανά τ.μ., ενώ το τεμάχιο που αγοράστηκε από την Εθνική Τράπεζα στοίχισε 8.972 δρχ. ανά τ.μ. Ήταν δηλαδή σαφώς ακριβότερο. Οπτικοποιώντας το περιεχόμενο του δεύτερου τεκμηρίου στο υπόβαθρο του διαγράμματος

«Παπαϊωάννου», δημιουργήσαμε την εικόνα 13, που δείχνει ότι το μεγαλύτερο μέρος οικοπεδικής γης προήλθε από την Κοινότητα (19.425.5 τ.μ.) και το μικρότερο από τα ανταλλάξιμα οικοπέδα (9.048 τ.μ.).

Εικόνα 13: Απεικόνιση των 178 οικοπέδων (με πράσινο χρώμα) που περιήλθαν στον Συνεταιρισμό από την Κοινότητα (με πράξη αγοραπωλησίας). Στα οικοπέδα 100, 81 και 159 προβλεπόταν δημιουργία δημοτικών WC. Τελικά WC έγιναν μόνο στο 159, ενώ τα 100 και 81 δόθηκαν σε ιδιώτη (επεξεργασία διαγράμματος «Παπαϊωάννου» από Ε. Παναγιωτόπουλο).

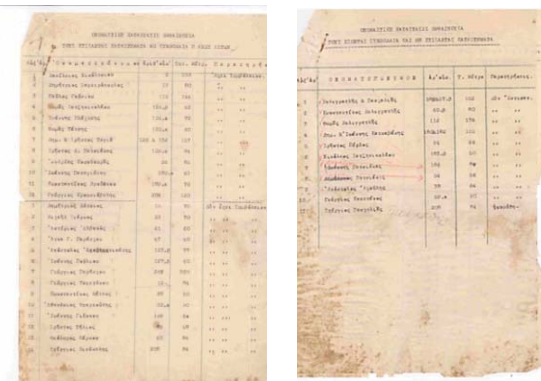
Η εικόνα 14 μας βοηθά να αντιληφθούμε ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό οικοπεδικής γης δόθηκε στους ιδιώτες, ενώ οι άλλοι φορείς (κοινότητα, εκκλησία) κράτησαν λίγα μιν, αλλά σε νευραλγικές θέσεις, οικοπέδα.

Εικόνα 14: Απεικόνιση των οικοπέδων που διανεμήθηκαν σε φορείς. Με κίτρινο χρώμα 9 δημοτικά οικοπέδα (3, 68, 69, 78, 79, 80, 97, 98, 99), 3 δημόσια WC (81, 100, 159) και δημοτική αγορά 15 μικρά οικοπέδα (141-155). Με μπλε χρώμα 3 οικοπέδα της Τοπικής Εκκλησίας (4, 95, 96). Με κόκκινο ο Γεωργικός Συνεταιρισμός «η Δήμητρα» (137) (επεξεργασία διαγράμματος «Παπαϊωάννου» από Ε. Παναγιωτόπουλο).

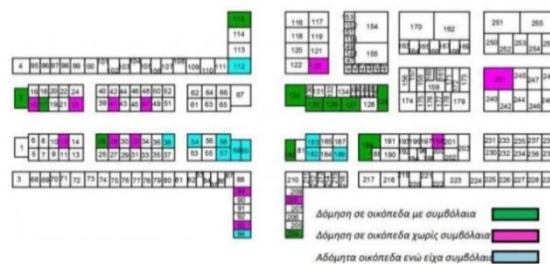
Τρίτο τεκμήριο, δύο ονομαστικοί κατάλογοι δικαιούχων οικοπέδων. Ο ένας περιέχει είκοσι έξι (26) οικοπέδα, όπου το 1934 είχαν ήδη ανεγερθεί καταστήματα (με ή χωρίς συμβόλαια) και η παραχώρηση δεν ανακλήθηκε και ο άλλος δώδεκα (12) οικοπέδα των οποίων η παραχώρηση ανακλήθηκε. Η αριθμοδότηση είναι αυτή του διαγράμματος «Παπαϊωάννου». Τα συγκεκριμένα οικοπέδα αναφέρονται επί λέξει στο άρθρο 1 του Ν.6403/34, «Κατ' εξαίρεσιν θεωρείται οριστική η παραχώρησις των είκοσι εξ (26) εν όλω οικοπέδων υπ' αριθ. 115, 26, 125α, 204, 15, 12, (126 και 127), 180α, 124β, 124α, 32α, 23, 2, 241, 89, 208, 189α, 41 47, 199, 93 και 129α, 17, 123β, 28, 127α (τον εγκεκριμένον σχεδίου κωμοπόλεως Ηρακλείας) εφ' ων ανηγέρθησαν κατόπιν αδείας του νομομηχανικού Σερρών εν όλω ή εν μέρει καταστήματα, υπό τον όρον όμως του καθορισμού κατά τον παρόντα νόμον της αξίας των οικοπέδων τούτων και της καταβολής του τμήματος εις τον Συνεταιρισμόν, εφ' όσον δεν έχουν συνταχθή συμβόλαια μεταβι-

βάσεως νομίμως μεταγεγραμμένα». Όμως, μέσω του τρίτου τεκμηρίου έχουμε και τα ονόματα των ιδιοκτητών.

Εικόνα 15: Ονομαστικός Κατάλογος των δικαιούχων των 26 και 12 οικοπέδων αντίστοιχα (πηγή: αρχείο Συλλόγου)

Οπτικοποιώντας το περιεχόμενο του τρίτου τεκμηρίου δημιουργήσαμε την εικόνα 16 που δείχνει μια ομαλή διασπορά στον χώρο των 26 οικοπέδων που εξαιρέθηκαν από τον Ν. 6403/1934.

Εικόνα 16: Επισήμανση των 26 οικοπέδων (πράσινο) και 12 οικοπέδων (κόκκινο) (επεξεργασία διαγράμματος «Παπαϊωάννου» από Ε. Παναγιωτόπουλο).

Ακολούθησε μια δύσκολη περίοδος που, όπως φαίνεται από τα πρακτικά των Συνεδριάσεων του Συνεταιρισμού (1936-1938), ήταν γεμάτη διαβουλεύσεις που προετοίμασαν την τελική διανομή που έγινε το 1938. Την οπτικοποίηση της τελικής διανομής βοήθησε ο εντοπισμός ενός **τέταρτου τεκμηρίου**. Πρόκειται για ένα διάγραμμα σε κλίμακα 1:500, που εμφανίζει αριθμημένα 313 οικοπέδα της Αγοράς, με τα ονόματα ιδιοκτητών στο καθένα. Εκπονήθηκε προφανώς μετά τη διανομή του 1938, αποτελώντας εξέλιξη του διαγράμματος «Παπαϊωάννου». Ας το ονομάσουμε σχέδιο «1/500». Περιέχει τις κατατμήσεις που έγιναν στο μεσοδιάστημα. Η διακύμανση των εμβαδών των οικοπέδων ήταν από 27 τ.μ. έως 506 τ.μ.

Εικόνα 17: Τέταρτο τεκμήριο. Διάγραμμα Αγοράς Ηράκλειας κλ. 1:500 (αφαιρέθηκαν τα ονόματα). Θεωρούμε το διάγραμμα αυτό ως εξέλιξη του διαγράμματος «Παπαϊωάννου» γιατί περιέχει τις πολλές κατατμήσεις που έγιναν στο μεσοδιάστημα ώστε να δοθούν οικοπέδα σε περισσότερους ιδιοκτήτες. (επεξεργασία από Ε. Παναγιωτόπουλο).

Πέμπτο τεκμήριο, το πρακτικό της τελικής διανομής (με ημερομηνία 2 Ιουνίου 1938). Αναφέρει ότι διενεμήθησαν σε ιδιώτες 215 οικοπέδα (1ης, 2ης, 3ης' κατηγορίας). Τα ονόματα των δικαιούχων μεταγράφηκαν σ' ένα ψηφιακό αρχείο που διατηρείται από τους συντάκτες του παρόντος άρθρου. Επίσης αναφέρει ότι είκοσι επτά (27) οικοπέδα της αγοράς διανεμήθηκαν στους «εν Σέρραις διαμένοντες» κατόπιν κληρώσεως που διενεργήθηκε λίγο αργότερα στις 9-10-1939 (χωρίς αναφορά ονομάτων). Επιπλέον ένα (1) οικόπεδο (με αρ. 137) δόθηκε στον Γεωργικό Συνεταιρισμό «η Δήμητρα». Αρα, συνολικά διανεμήθηκαν με κλήρωση 243 οικόπεδα.

1ης κατηγορίας (48 οικόπεδα). Κληρώθηκαν από την 1η κατηγορία 46 οικόπεδα (174^α, 49β, 127^α, 125β, 180β, 54, 56^α, 51, 30, 67γ, 210, 180γ, 49^α, 21, 122^α, 39, 34, 114^α, 65, 61^α, 124δ, 120, 63β, 14, 209, 56β, 61β, 45, 88, 58^α, 38, 67^α, 63^α, 60^α, 118β, 32β, 113, 183^α, 43, 10, 19, 186, 183β, 124γ, 67β, 36) και επιπλέον 2 οικόπεδα σε εμπόρους σχοινικών ειδών (128, 191). Τα οικόπεδα 1^{ης} κατηγορίας διατάσσονται κατά μήκος του κεντρικού άξονα (β-ν) και γύρω από τη διασταύρωση με τον άξονα (α-δ).

2^{ης} κατηγορίας (79 οικόπεδα). Μικτά επαγγέλματα 52 (187β, 37α, 52β, 249, 177β, 177α, 128β, 40, 163, 25, 175, 117, 231, 203^α, 129β, 24, 178, 203β, 116, 193^α, 207, 233, 62^α, 118^α, 176, 16, 173, 206, 90, 216, 230, 114, 53^α, 229, 92, 169, 195, 197^α, 237, 189γ, 205, 191^α, 13, 91, 201β, 128^α, 189δ, 201^α, 197β, 179, 174β, 217) Αρτοποιία 3 (72, 240, 156). Πανδοχεία 3 (251, 255, 251^α). Εμποροι εγχωρίων προϊόντων (σιτέμποροι) 16 (247, 254, 246, 249, 256, 170β, 253, 162β, 170α, 162α, 162, 245, 170, 252, 244, 248) Ευλέμποροι 4 (235+234), 242, 250, (239+238).

3^{ης} κατηγορίας (88 οικόπεδα). Μικτά επαγγέλματα 50^α, 109, 218, 122β, 215, 31β, 134^α, 157, 102, 227, 137, 174γ, 52, 167, 107, 202, 29, 211, 165, 57^α, 180δ, 189β, 85, 194, 33, 67δ, 108, 172, 171, 236, 212, 130, 124β, 225, 18, 184^α, 48, 121, 136, 75, 158, 119^α, 53β, 190, 103, 44, 31^α, 62β, 37β, 135, 86, 87, 187^α, 134β, 184β, 214, 200, 121β, 226, 82, 168, 77, 55^α, 232, 110, 27, 223, 104, 119β, 64^α, 84, 20, 166, 131^α, 83, 50β, 46, 111, 81, 220, 228, 188, 101, 192, 9, 71, 11, 66, 81, 220, 228, 188, 101, 192, 9, 71, 11, 66.

Αθροίζοντας τα 215 οικόπεδα ιδιωτών (πέμπτο τεκμήριο) με όσα οικόπεδα αναφέρουν το δεύτερο και τρίτο τεκμήριο, επιβεβαιώνουμε την κατανομή των 313 οικοπέδων της Αγοράς ως εξής:

1. 215 οικόπεδα (επαγγελματιών)
2. 3 οικόπεδα εκκλησίας
3. 5 οικόπεδα κοινοτικού καφενείου (1, 5, 6, 7, 8)
4. 9 δημοτικά οικόπεδα
5. 1 δημοτικό WC
6. 15 οικόπεδα «δημοτικής αγοράς»
7. 25 οικόπεδα επαγγελματιών που δεν ανακλήθηκε η παραχώρηση τους το 1934.
8. 7 οικόπεδα επαγγελματιών που είχαν συμβόλαια πριν το 1934 (94, 112, 181, 57β, 58β, 59α, 60β).

9. 17 οικόπεδα με όνομα ιδιοκτήτη στο «διάγραμμα 1/500» (35, 42, 76, 100, 105, 132, 161, 182, 185, 196, 198, 213, 219, 221, 222, 224, 124ε).
10. 16 οικόπεδα που δεν διανεμήθηκαν (22, 70, 73, 74, 106, 138, 139, 140, 160, 164, 123α, 131β, 193β, 55β, 59β, 64β).

Συμπερασματικά, η σημερινή «Νέα Αγορά» της Ηράκλειας ως ολοκληρωμένη παρέμβαση στον χώρο αποτελεί μετεξέλιξη και επέκταση της αρχικής πρότασης de Jong-Hébrard με κρίσιμη χρονολογία το έτος 1931, οπότε και εκτιμούμε ότι εκπονήθηκε το διάγραμμα «Παπαϊωάννου». Ακολούθησαν πολυάριθμες καταμήσεις των αρχικών οικοπέδων που αύξησαν τον αριθμό των ιδιοκτησιών από 254 (διάγραμμα «Παπαϊωάννου») σε 313 οικόπεδα (διάγραμμα «1/500»). Στο διάγραμμα «Παπαϊωάννου» υπάρχει καθαρότητα, τάξη και ισορροπία. Στο διάγραμμα «1/500» φαίνεται η αγωνία για την εξεύρεση επαγγελματικής στέγης για πολύ περισσότερους. Με το πρώτο διαμορφώθηκε αδρά η «Νέα Αγορά». Με το δεύτερο οριστικοποιήθηκε με ρεαλισμό και συμβιβασμό. Δεν μεσολάβησε μόνο μια πενταετία ανάμεσα στα δύο διαγράμματα. Μεσολάβησε εκείνο το κρίσιμο διάστημα όπου ένα «σχέδιο» γίνεται πράξη, όπου μια ιδέα συναντά την πραγματικότητα.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει και η οικονομική παράμετρος του εγχειρήματος. Μετά τη διανομή των οικοπέδων καταλογίστηκαν στους δικαιούχους ποσά οφειλής. Οι αξίες ανά τ.μ. των οικοπέδων προσδιορίστηκαν σύμφωνα με τα άρθρα 7, 8, 9 του Ν. 6403/ΦΕΚ400/Α'/19.11.1934. Μόνο μετά την αποπληρωμή του τιμήματος στο Ταμείο του Συνεταιρισμού εκδίδονταν ο αντίστοιχος τίτλος ιδιοκτησίας, που μεταγράφονταν στη συνέχεια ατελώς στο βιβλίο μεταγραφών του Ειρηνοδικείου Σιντικής. Και η διαδικασία αυτή ήταν σε πολλές περιπτώσεις μακρόχρονη, πόσο μάλλον αφού μεσολάβησε η δύσκολη δεκαετία του '40. Η έρευνα για την οικονομική πτυχή του ζητήματος εκφεύγει από τους στόχους του παρόντος άρθρου. Θεωρούμε όμως σημαντικό να ακολουθήσει στο μέλλον γιατί θα συμπληρώσει τα δεδομένα μας με πολύτιμες πληροφορίες για την οικονομική κατάσταση των εμπόρων της εποχής.

Χ. ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Από τη μελέτη του αρχειακού υλικού ενισχύεται η ιστορική μας γνώση και αναδεικνύονται οι προτεραιότητες που ετέθησαν κατά τη διανομή των οικοπέδων της «Νέας Αγοράς» Ηράκλειας, καθώς και οι διαχειριστικές δυσκολίες στην εφαρμογή της. Επίσης οι πιέσεις μελών και μη μελών του Συλλόγου να αποκτήσουν οικοπεδική γη στον χώρο της «Νέας Αγοράς» για ευνόητους λόγους. Τέλος συνδέονται τα τεκταινόμενα στην τοπική μικρο-κλίμακα με το ευρύτερο πολιτικο-κοινωνικό πλαίσιο της εποχής. Εν κατακλείδι, στην περίπτωση της «Νέας Αγοράς» Ηράκλειας οι

κοινωνικές διαστάσεις του σχεδιασμού φαίνεται ότι υπερίσχυσαν και καθόρισαν το τελικό αποτέλεσμα. Στη διαχείριση του ζητήματος η τοπική κοινωνία εμφανίστηκε με δύο πρόσωπα, αυτό της Κοινότητας και αυτό του Οικοδομικού Συνεταιρισμού, σε ρόλους συμπληρωματικούς, αλλά και ανταγωνιστικούς, μέχρι τις αρχές του '60 όταν ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός ολοκλήρωσε την αποστολή του, εκκαθάρισε την περιουσία του και διαλύθηκε. Για όλα αυτά η «Νέα Αγορά» Ηράκλειας είναι κάτι παραπάνω από μια γραμμική παράθεση οικοπέδων. Είναι ουσιαστικά ένα πολιτισμικό ενδο-αστικό τοπίο, που ακόμη περισσότερο από την προβλεπόμενη κεντρική πλατεία, επιτέλεσε την κεντρική ιδέα της επαναστάσεώς της, δηλαδή την επανασυγκρότηση ενός ισχυρού αστικού πόλου, μιας κοινότητας εμπόρων, για τις ανάγκες όχι μόνο της Ηράκλειας, αλλά και των γύρω αγροτικών οικισμών.

Αρχειακές Πηγές

Αρχείο του Οικοδομικού Συνεταιρισμού που φυλάσσεται στην Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Ηράκλειας. Τμήμα του αρχείου (φωτοαντίγραφα) είναι κατατεθειμένο στο Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), παράρτημα Θεσσαλονίκης (Δωρεά Κ. Καυκούλα, Μάρτιος 2015, κωδ. 07/14Θ).

Ιδιωτικές Συλλογές (Λ. Θεοδωρίδου, Κ. Πούλιος, Χρ. Σαμαράς, Β. Γιαννογλούδης, Αγγελος Ιω. Ζαχαριάδης, Φρ. Τενεκετζή).

Ψηφιακή έκδοση της εφημερίδας *Μακεδονία* (Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος).

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- [1] Κουνκούδης Αστέριος, «Ηράκλεια Σεργών: μια συλλογική βλάχικη Οδύσσεια», *Σερραϊκά Χρονικά*, 17 (2015) σελ.158-174.
- [2] Χατζηκυριακού Γεώργιος *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιόδου*, Αθήνα 1906, σελ. 220-223.
- [3] Δραγούμης Στέφανος, *Η παιδεία των Σεργών και η πόλις Βαρακλή Τζουμαγιά*, Μακεδονικών Ημερολόγιον 1908, σελ. 257-265.
- [4] Μελάς Σπύρος, «Δεμίρ Ισάφ-Κάτω Τζουμαγιά» στην εφημ. *Νέα Ημέρα Τεργέστης*, 17 έως 24 Ιουνίου 1914, αναδημοσίευση στο περιοδικό *Γιατί*, τχ. 256, 1996, σελ 20.
- [5] Τζεμαϊλ Γεώργιος, «Συμβολή εις την Ιστορίαν της Ηράκλειας Ν. Σεργών», στα *Σερραϊκά Χρονικά*, 6 (1973) 118.
- [6] Ευχαριστούμε τον Β. Γιαννογλούδη για την επισήμανση του δημοσιεύματος (εφημ. *Μακεδονία* 08.07.1915, σ. 2). Η διακήρυξη περιλάμβανε την εκτέλεση ενός τριγωνισμού ακριβείας οδεύσεων, χωροσταθμίσσεως των κορυφών των πολυγώνων και των οδεύσεων, επιπέδου υποτυπώσεως των επί των οδών περιγραμμάτων των οικοδομών και οικοπέδων. Επίσης την πλήρη κτηματολογική αποτύπωση της περί την κωμόπολιν ζώνης κτημάτων και την πλήρη κτηματολογική αποτύπωση των εντός της κωμόπολεως Δημοσίων, Δημοτικών κοινοτικών οικοδομών και οικοπέδων». Επίσης αναγράφονταν οι αρχικές τιμές μονάδος (δια έκαστον σήμα τριγωνισμού δρχ. 12.90, δια έκαστον σήμα κορυφής πολυγώνου δρχ. 4.5 και δια

έν βασιλικόν στρέμμα τετραγωνικόν δρχ. 4.5). Επίσης τον ευχαριστούμε για την επισήμανση του δημοσιεύματος της 30^{ης} Ιουνίου 1938 (εφ. Φως) με τίτλο «Διανομή Οικοπέδων Αγοράς Ηράκλειας» που αναφέρει ότι, χρειάστηκε ο τότε Νομάρχης Σεργών [Π.Τζικακής] να μεταβεί στην Ηράκλεια και να παραμείνει εκεί επί τρεις ημέρες συνεργαζόμενος με το Συμβούλιο του Συνεταιρισμού ώστε να λυθεί το περίπλοκο ζήτημα της διανομής των οικοπέδων της αγοράς «κατά τρόπον δίκαιον και ικανοποιούντα τους ενδιαφερομένους».

- [7] Νικόλτσιος Βασίλειος, «Η Τζουμαγιά από τον Μακεδονικό Αγώνα έως την απελευθέρωση και την εξορία», στο *Ω Φιλτάτη Τζουμαγιά*, Θεσσαλονίκη 2016, σελ. 25-42.
- [8] Γκαλινίκη Στυλιάννα, «Οδός Ομήρων: ιχνηλατώντας τις διαδρομές μιας συλλογικής δοκιμασίας» στο *Ω Φιλτάτη Τζουμαγιά!* (επιμ. Σ. Γκαλινίκη), έκδοση Πολιτιστικού Λαογραφικού Συλλόγου Βλάχων Δήμου Ηράκλειας, Θεσσαλονίκη 2016, σελ. 43-62. Η πρώτη ομάδα είχε επικεφαλής τον Γεώργιο Λαγκάζαλη, που ήταν και ο πρόεδρος των Τζουμαγιωτών στο Ποζάρεβιτς, η δεύτερη είχε επικεφαλής τον έμπορο Κωνσταντίνο Αθ. Βελιγρατλή, η τρίτη οργανώθηκε υπό τον συντονισμό των ελληνικών και συμμαχικών δυνάμεων (σε αυτήν συμμετείχε και ο Γ. Τζεμαϊλ) και η τέταρτη επέστρεψε υπό τον δημοδιδάσκαλο Ιωάννη Σάνδρο. Βλ. και Πανοπούλου Καλλιόπη, «Ήταν δύσκολα εκείνα τα χρόνια...». Προφορικές μαρτυρίες βλαχόφωνων από την ομηρεία τους στο Ποζάρεβατς της Σερβίας», πρακτικά Β' διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου, «Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την Οθωμανική Κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή», Α' τόμος, 2013, σελ. 61-76.
- [9] Οι Τζουμαγιώτες που έμεναν στις Σέρρες ίδρυσαν το 1927 σύλλογο, την «Ένωση Τζουμαγιωτών Σεργών», με πρόεδρο τον Δημήτριο Παπίτσα, Αντιπρόεδρο τον Γεώργιο Τζεμαϊλάς, ταμία τον Γεώργιο Κόκκινο, γραμματέα τον Στέγιο Δαρδακούλη και μέλος τον Αναστάσιο Σιαμπίση (εφημ. *Μακεδονία* 03.05.1927). Η Ένωση δημοσίευσε εκλήσεις ζητώντας επίλυση στο ζήτημα της στέγας, π.χ. «Οι Τζουμαγιώτες προς τους απανταχού πατριώτας» (εφημ. *Μακεδονία* 26.06.1927) και «Οι Τζουμαγιώται ζητούν στέγασιν» (εφημ. *Μακεδονία* 17.09.1927).
- [10] Στο αρχείο του πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης υπάρχει το καταστατικό του Συλλόγου Τζουμαγιωτών Θεσσαλονίκης (1928) (συλλογή Λ. Θεοδωρίδου).
- [11] Ως συντάκτες του σχεδίου αναφέρονται ο Piet de Jong (1887-1967) υπό τη διεύθυνση του Ernest Hébrard. (1875-1933). Ο πρώτος ήταν ο νεαρός Βρετανός αρχιτέκτων, ολλανδικής καταγωγής, υπάλληλος στην Υπηρεσία Ανοικοδόμησης Ανατολικής Μακεδονίας το διάστημα 1919-1921, που παρέμεινε στην Ελλάδα και μετά τη διάλυση της Υπηρεσίας ασχολούμενος με αρχαιολογικές αποτυπώσεις και αναπαράστασεις κοντά στον Έβανς. Ο Hébrard ήταν Γάλλος αρχιτέκτονας και πολεοδόμος επικεφαλής της ομάδας επανασχεδιασμού της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917 και σχεδιαστής της πλατείας Αριστοτέλους. Έ' αυτόν πιθανόν να οφείλεται η μνημειακότητα στον σχεδιασμό του κεντρικού τμήματος της Τζουμαγιάς (Καυκούλα, 2007).
- [12] Καυκούλα Κική, «Μια ευρωπαϊκή πόλη από ευρωπαίους αρχιτέκτονες. Οραματισμός και τεχνονομία στην ανοικοδόμηση της Τζουμαγιάς» στα πρακτικά του β' διεθνούς συνεδρίου *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή*, τ. Β', σσ. 681-702, Σέρρες 2013. Επίσης Καυκούλα Κική, *Η περιπέτεια των κηπουρόλεων. Κοινωνικές και περιβαλλοντικές μεταρρυθμίσεις στην Ευρώπη και την Ελλάδα του 20^{ου} αι.*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2007.
- [13] Οι ελαφρά υπερυψωμένες ισόγειες κατοικίες ομαδοποιούνται σε δύο τυπολογίες κατόψεων σχήματος Γ και Τ. Η πρώτη τυπολογία περίπου 50 τ.μ περιλαμβάνει σαλόνι, δύο υπνοδωμάτια και κουζίνα, ενώ η δεύτερη περίπου 60 τ.μ περιλαμβάνει ένα επιπλέον δωμάτιο. Η αετωματική απόληξη της στέγης έχει ξύλινη απλή κορνίζα και το παράθυρο της πρόσσης έχει ελαφρώς υπερυψωμένο

εξέχον υπέρθυρο που τονίζεται με κλειδί. Ελαφρύ, μεταλλικό στέγαστρο καλύπτει την βεράντα της εισόδου προσδίδοντας μια νότα κομψότητας στο σύνολο. Από τις φωτογραφίες όσων κατοικιών έχουν διασωθεί μέχρι σήμερα, παρατηρούμε ότι τα εξωτερικά κουφώματα ήταν αρχικά συμπαγή ξύλινα σε καφέ απόχρωση και αντικαταστάθηκαν αργότερα (στις περισσότερες των περιπτώσεων) με γαλλικού τύπου σπαστά παντζούρια. Ήταν μονόχρωμα στο χρώμα της χώρας.

- [14] Για τον πολιτικό μηχανικό Ιωάννη Ζαχαριάδη του Βασιλείου (με αριθμό μητρώου ΤΕΕ 1670) γνωρίζουμε ότι καταγόταν από την Κωνσταντινούπολη και έλαβε το δίπλωμα του από το Armstrong College (Faculty of Applied Science Durham (N.H.V.A) το 1920. Υπηρέτησε επί μακρόν ως Διευθυντής Τεχνικού Τμήματος της Γενικής Διευθύνσεως Εποικισμού και Γεωργίας Μακεδονίας-Θράκης. Βλ. Κιτσίκης Νικ. (επιμ), *Τεχνική Επετηρίς της Ελλάδος*, τόμος Β', έκδοση ΤΕΕ, Αθήνα, 1934, σελ. 101-102.
- [15] Δημητράκοπουλος Ανάργυρος, «Σχέδια πόλεων. Πολεοδομία εν Ελλάδι», *Τεχνική Επετηρίς της Ελλάδος*, τόμος Α', τεύχος ΙΙ, έκδοση ΤΕΕ, 1937, σσ. 359-449. Επίσης Υπουργείου Συγκοινωνίας, Διεύθυνσις Δημοσίων Έργων, Τμήμα Σχεδίων Πόλεων, *Απόσπασμα μελετών σχεδίων συνοικισμών κ.λπ.* 1930, σελ. 2-5.
- [16] Η ανέγερση ηρώων κατά τον μεσοπόλεμο ήταν μια πολύ δημοφιλής δημόσια γλυπτική και συνδέθηκε με την πολιτική τόνωσης της εθνικής ταυτότητας κυρίως στη Μακεδονία. Το θέμα αυτό αναπτύχθηκε από τη Συραγώ Τσιάρρα στο βιβλίο της *Τοπία της εθνικής μνήμης. Ιστορίες της Μακεδονίας γραμμένες σε μάρμαρο*, εκδόσεις Κλειδάριθμος, Αθήνα, 2004. Το ηρώων της Νέας Ηράκλειας είναι προϊόν αυτής της πολιτικής.
- [17] Το 1930 ανεγέρθηκαν δύο απλοί ξύλινοι ναοί στις προαναφερθείσες θέσεις.
- [18] Θεοδωρίδου-Σωτηρίου Λίλα, «Ηράκλεια Σερρών: μια νέα ευρωπαϊκή πόλη σε έξι μήνες» στο *Ω Φιλτάτη Τζουμαγιά!* (επιμ. Σ. Γκαλινίκη), έκδοση Πολιτιστικού Λαογραφικού Συλλόγου Βλάχων Δήμου Ηράκλειας, Θεσσαλονίκη 2016, σελ. 91-104.
- [19] Παπακώστας Χρήστος, *Χορευτική-Μουσική ταυτότητα και ετερότητα: η περίπτωση των Ρομά της Ηράκλειας του ν. Σερρών*, διδ. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, 2007.
- [20] Έχει ενδιαφέρον να δούμε σε ποια οικόπεδα της Νέας Ηράκλειας εγκαταστάθηκαν μετά το 1930 διάφοροι εξέχοντες Τζουμαγιώτες. Μια απλή ανάγνωση του χάρτη και του κτηματολογικού πίνακα μάς αποκαλύπτει την διασπορά στον χώρο των ανθρώπων που συναποτελούσαν τους δικαιούχους στέγασης. Στη θέση της παλιάς βλάχικης συνοικίας εγκαταστάθηκαν οι Γεώργιος Λαγκάζαλης (ΟΠ 38/6), ο Κωνσταντίνος Αθ. Βελιγατλής (ΟΠ 40/17), ο Ιωάννης Σάν-

δρος (ΟΠ 10/11), οι αδελφοί Σάνδρου (ΟΠ 41/2), ο Θεόδωρος Σάνδρος (ΟΠ 45/8) και ο βουλευτής, γεωρυσιαστής και αντιπρόεδρος της Βουλής Δημήτριος Πάζης Δημήτριος Πάζης (ΟΠ 41/7). Άλλοι επιφανείς Τζουμαγιώτες της εποχής εγκαταστάθηκαν γύρω από την εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, όπως ο Καφταντζής Βασίλειος (ΟΠ 50/11-κληρονόμοι Βασιλείου Καφταντζή). Ο μακεδονομάχος οπλαρχηγός Στέργιος Βλάχβης έλαβε θέση δίπλα στο κοινοτικό κατάστημα. Δηλαδή η επανασύσταση του οικισμού πέρα από την αρχικά επιβαλλόμενη ομοιομορφία των κατοικιών, εμπεριείχε μια διαφοροποίηση στον χώρο με τους προστούς να καταλαμβάνουν προνομιακά, γωνιακά οικόπεδα. Βλ. Δοκουσλής Αθανάσιος, *Το ρυμοτομικό σχέδιο και τα μεσοπολεμικά βενιζελικά σπίτια της Ηράκλειας Σερρών. Τεκμηρίωση και επεξεργασία με σύγχρονα εργαλεία*, πτυχιακή εργασία, (επιβλέπουσα Λ. Θεοδωρίδου), Τμήμα Τοπογραφίας και Γεωπληροφορικής, 2019.

- [21] Είναι χαρακτηριστικό ένα δημοσίευμα του Συλλόγου των εν Σιδηροκάστρω Τζουμαγιωτών η «Αλληλεγγύη» στην εφημ. *Μακεδονία* (φ. 16.6.1932), όπου οι εγκατασταθέντες μετά την επιστροφή το 1918 στο Σιδηρόκαστρο Τζουμαγιώτες διαμαρτύρονται γιατί, αν και τους το υποσχέθηκε η κυβέρνηση, δεν τους δόθηκαν οικόπεδα στην Νέα Τζουμαγιά, παραβλέποντας «τον διακαή πόθο τους» να εγκατασταθούν εκεί.
- [22] Καφταντζής Γεώργιος, *Η Ιστορία της Ηράκλειας Σερρών*, Δήμος Ηράκλειας, 1972.
- [23] Κιτσίκης Νικ. (επιμ), *Τεχνική Επετηρίς της Ελλάδος*, τόμος Β', έκδοση ΤΕΕ, Αθήνα, 1934, σ. 273. Εκεί αναφέρεται ότι ο Ιωάννης Παπαϊωάννου του Μηνά, ήταν τοπογράφος μηχανικός απόφοιτος του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου το 1921. Υπηρέτησε το διάστημα 1923-1925 στην Τοπογραφική Υπηρεσία του Υπουργείου Συγκοινωνίας και το 1925 ίδρυσε δικό του γραφείο. Εκπόνησε μεταξύ άλλων τα σχέδια της Νάουσας, Λαγκαδά, Δράμας και την επέκταση του σχεδίου της Θεσσαλονίκης. Το γραφείο του ήταν στη στοά Τάττη, Μητροπολίτου Ιωσήφ 12, στη Θεσσαλονίκη 25. Βλ. σχετικά και Θεοδωρίδου-Σωτηρίου Λίλα, «Οι μεταμορφώσεις του αστικού χώρου στο Σιδηρόκαστρο» στο *Δήμος Σιντικής. Ο Χώρος και η Ιστορία του*, έκδοση Δήμου Σιδηροκάστρου, 2014, σελ. 425-447.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Λίλα Θεοδωρίδου, Καθηγήτρια

Τμήμα Τοπογραφίας & Γεωπληροφορικής

Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος

Τέρμα Μαγνησίας

62124 Σέρρες - ΕΛΛΑΣ

Τη/ Fax: +30 23210 49289

e-mail: theodoridou@ihu.gr

Χωρογραφίες/ Τεύχος 1/ Αρ 1/ 2020 – σελ 18-32

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 Διάγραμμα «Παπαϊωάννου» και συσχέτιση με υπόβαθρο αποτύπωσης 1966
(επεξεργασία διαγράμματος από Ε. Παναγιωτόπουλο)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 Η τελική διανομή των οικοπέδων «Νέας Αγοράς» (όπως διαμορφώθηκε μετά το 1938) και συσχέτιση με υπόβαθρο αποτύπωσης 1966 (επεξεργασία διαγράμματος από Ε. Παναγιωτόπουλο)